

Moned tähelepanekud vadja lõikusriitustest.

Nagu igalpool mujal meie lähemas vaatepiiris, nii on ka Ingerimaa põlisrahva vadjalaste keskel vanad lõikuse või lõikuseajaga seotud kombed tänapäeval juba oma aktuaalse tähenduse kaotanud. Pind nende edasielamiseks on olnud seal kollektiivmajapidamise tõttu eriti ebasoodus. Seda tähelepanevam on aga see tõsiasi, et mälestused endisaegsetest lõikusriitustest mõnes osas on üldiselt siiski üsna elavana püsinud, nii et isegi 40-dates aastates inimesed neist mõndagi jutustada teadsid. Esitan allpool mõned märkmed paari siia kuuluva nähtuste rühma kohta, mida süstemaatilisemalt jälgida sain.

1. *Esimene vihk ja »aasta-habe».*

Esimese vihu või esimeste peotäite osa on minu tähelepanekute järgi vadja lõikusriitustes üsna nõrgalt esindatud. Vähemalt saab niisuguse mulje praegu elavate inimeste seletustest. Selle tõttu on minu reisimärkimikku (aa. 1942—43) kogunenud ainult paar ülestähendust esimese vihu kohta. Teated on pärit Mati ja Korvettula küladest. Mõlemad teated räägivad, et esimese vihu pidi lõikama perenaine, kes selle siis koju tõi ja pāranurka pūhakujude alla, pingi otste peale pūsti seadis. Vihk olnud niisama suur nagu teisedki rukki vihud; pāranurka jāi see kas ainult ūheks vōi kolmeks pāevaks ja peksti siis koos muu viljaga. Muud erilist tähendust neile vihkudele vōi neist saadud viljale ei teatud omistada.

Selle asemel kerkivad aga vadja lõikuskommetes palju selgemalt esile viimased kõrred, muuseas ka viimane vihk, mida Suur-Rudja külas nimetati ka *vuvvē leipä* 'aasta vili'. Ka see vihk on perenaise poolt viidud koju pāranurka, kus see vōis seista pikemat aega. Sama Rudja külas andis ūks teine jutustaja viimastele kõrtele, mida põllult lõigati, nime *vuvvē parta* 'aasta habe'. See kes viimased kõrred põllult lõikas, vōis enda kohta ōelda: »mina lõikasin nūūd *vuvvē parrā*». Kuivōrd viimane nimetus algupāraselt just viimaste lõigatavate kõrte vōi viimase vihu kohta kāib, on vāga kūsitav, sest nagu kohe nāha saame, tähendab *vuvvē parta* vadjalaste keskel ūldiselt ūht vāikest vilja salka, mis lõikuse lõpul põllu viimasesse soppi kasvama jāetakse vōi ainult osaliselt lõigatakse.

Teateid 'aasta habeme' kohta ses viimases tähenduses oli vōimalus saada peaaegu kōikidest vadja küladest. Esitan siin mõned andmed, mis seda nāhtust lähemalt peavad selgitama. Esimese teate 'aasta habeme' kohta sain Mati külast ūhelt noorevōitu pereemalt, Maria Boranovalt (55 a. v.). Tema seletuse järgi jāeti rukkilõikuse puhul ūks salk (*tūtikko*

rüütšaitä ehk *seppo-tütikko*) kõrsi kasvama. See salk lõigati veel ilusasti sõõrikuks, ja viimane lõikaja, tavaliselt perenaine, sidus selle ülevalt peade alt sõlme. See oli 'habeme sidumine' (*parrā sitomin*). Samal ajal asetati üks pott pudruga 'habeme' keskele, kusjuures oli kombeks lausuda: *stappais nī vuveš leipā, nī ku kasta rōppā patā!*» (annaks nii palju aastaks vilja kui seda pudru siin potis). Peale selle lõikas perenaine 'habeme' keskelt pooleks ja sidus ladvad viimasesse vihku, mis koos muude vihkudega kuhilasse asetati. Kui need talitused kõik olid möödud, istusid lõikajad ringi pudrupoti ümber ja sõid selle tühjaks. Pudru juurde ei olevat midagi antud, ainult olevat olnud kombeks, et pudru, mis seal söödi (nimetati ka — *seppo pudro*, nähtavasti eesti keelt matkides), tehti võiga. Viimane vihk ühes 'habeme' latvadega läinud rehte, nagu teisedki vihud.

Selle naise jutustus ei ole vist ühes suhtes mitte täpne ja nimelt selles, mis puutub 'habeme' keskele asetatud toidusse. Kõik teised jutustajad väitsid üksmeelselt, et viimase rukkisalga sisse ei asetatud mitte pudrupott, vaid hoopis leivakannikas või üldse tükk leiba; küll on aga odralõikuse lõpul, mil samuti toimunud tseremoonia 'habemega', kasutatud pudrupotti. Eelmisest pisut erinev on see kirjeldus, mille mulle 'habemest' andis Anna Harkova (82 a.v.) Suur-Rudja külas. Selle jutustaja andmetel on viimase rukkisalga keskele asetatud leib ja siis kõrred selle pealt sõlme seotud. Sidujaks oli perenaine, kes ka leiva hiljemini seal samas kõikide lõikajate vahel ära jagas. Kellele ta leiba andis, sellele pidi seda jätkuma küllaldaselt kogu järgneva aastaks. Kui sõlm oli lõigatud, viidi see koju, kus peremees selle võttis ja viis toal akka ning riputas seal sõõgilaua (päranurga) kohale katuselati külge (see tähendavat seda, et 'habeme' sõlm on üleval ja leib toas laual otse selle all, mille tõttu leival olevat enam jatku). Selle järele, kui peremees oli tähendatud sõlme üles riputanud, oli ta teinud ühe väikese tuusti vanadest õlgedest ja teise heintest, visanud need laepeale katusemurdesse hiirtele ja lausunud: »Ära puutu [inimeste ja loomade sõõkil], sina söö seda, mis mina sulle annan!» Korvettulas seletas üks peremees, Ignati Smirnov (58 a.v.), et 'habeme' sõlme on pidanud lõikama vanim lõikaja, tavaliselt pereema, kes selle viinud koju »jumalanurka». Seal seisis see sõlm päeva kaks, mille järele terad peadest peos välja hõõrutud ja leivavilja sekka segatud; kõrred on laotatud aga lehmadele alla. Nii olevat talitanud ka isurid. Joenperas jutustas mulle 65 aastane peremees Makar Jakovlev, et sealgi vanasti on jätud põllu viimasesse soppi mõned harvad kõrred, *vuēn parta*. Kõrte keskele asetatud tükk leiba, millele oli võid peale määratud. Ka seal on sõlme lõikanud pereema ja sidunud viimasesse vihku. Peale seda asetatud see vihk pikali maha ja lõikajad istunud leiva söömise ajaks vihu peale. Pärast sööki tõstetud vihk üles ja

vaadatud, mis seal all on: kui vihu alt leiti palju ussikesi, siis pidi see tähendama rikkalikku lõikust järgmisel aastal.

Lõpuks veel paar märkust selle kohta, mida rahvas niisuguse rituaalse sööminguga põllul on lootnud saavutada. Juba eelnevast peaks olema selgunud, et leival või täis pudrupajal seal kõrte keskel pidi olema mingi maagiline mõju tulevasele saagile. Paaris teates öeldakse konkreetselt, et niisuguse sööminguga on loodetud vihma esile kutsuda ehk pöuda eemale tõrjuda. Nii jutustas mulle üks parim »vanavara« allikas 55 aastane Anna Issajeva Korvettulas, et odrapõllul söödud pudru ühes sinna juurde kuuluva piima ja võiga selles usus, et kogu aasta oleks küllalt süüa ja et ei tuleks kuiv suvi. Kõige vanem vadjalane, keda reisil oli juhus kohata, 92 aastane Avdotja Anufrieva Mati külast, rääkis, et kui leib põllul on asetatud 'habeme' keskele, siis oli olnud kombeks lausuda: *»Tule vuosî, vëta pëuta, a minulë anna leipä!»*

2. Hobustepüha ümber.

Üks teine riituste kompleks, mis on koondunud nn. hobustepüha ehk Hlaaripäeva (31. augusti) ümber, kuulub vähemalt osaliselt lõikusriituste hulka, kuigi siin loomade (hobuste) heaolu teravamalt esile kerkib. Kuid need kaks nähtust on ju kõikjal üksteisega väga lähedalt seotud. Hlaari kombes on üks nendest, mis rahva mälestuses on visalt alal hoidunud ja mida kahvatul kujul tegelikus elus osalt veel jälgitigi. Nagu nimetatud, on Hlaaripäev pühendatud hobustele. Eriti suurejooneline on see päev olnud vanal ajal. Siis on iga mees viinud oma parima hobuse kodukiriku juurde, kus need loomad peremeeste juhtimisel ritta aetud ja preestri poolt veega piserdatud ning õnnistatud. Käesoleval juhul huvitab meid selle pidu see pool, mis on etendunud ja osalt veelgi etendub kodus oma pere keskel. Üldjoontes oli pidukäik kodus järgmine.

Juba eelmise päeva õhtul või hiljemalt hlaaripäeva varahommikul lõikas perenaine (kas alati ja igal pool ainult naine, või võis see olla ka mees, ei selgu teadetest) ühe tüseda vihu osa kaeru, sidus need sealsamas kokku, tõi tuppa ja asetaski vihu püsti pinkide nurka söögilaua otsa taha. Vihkusid võis olla ka kaks, kuid üks sai tähendatud koha. Hlaaripäeva hommikul küpsetas perenaine uudserukki jahust ühe ümmarguse leiva, nn. *hlaarileipä e. h-kakku*, millele enne oli taignast rist peale vormitud ja toores kanamuna keskele sisse vajutatud. Vähemalt hilisemal ajal, mil hobuste kiriku juurde viimist enam ei harrastatud, algas pidusööming kohe hommikul, niipea kui kirjeldatud kakk oli ahjust välja võetud. Seda kakku ei söödud aga niisama kohe, vaid see asetati söögiajaks laua ülemisele otsale

(päranurka) peremehe ette. Matikülalt Maria Boranovalt saadud andmete kohaselt on hlaarikaku jaganud peremees hobusega või hobustega, muna on läinud aga terveni peremehele kui kündjale (*tšüntäjälle*). Samas külas rääkis aga üks teine perenaine, 66 aastane Serafima Morozova, et kakust on saanud osa iga pere liige, kuid esimese tüki, mida peremees lahti lõi, on antud hobustele. Muna võtnud peremees kaku keskelt ja silitanud sellega hobust, et see sama ümmarguseks ja täidlaseks muutuks nagu munagi oli. Peale selle on ka muna jagatud pereliikmete vahel. Joenperas on olnud mõnes peres kombeks, et kakk ahjust tulles asetati päranurka pühastelaudule.

Kaeravihk, mis eelmisest õhtust peale oli seisnud päranurgas pingiotstel, söödeti peale pidusööki hobustele. Need, kellel kombeks oli kaeru lõigata hlaaripäeva hommikul, ei toonudki vihku tuppa, vaid asetasid selle kohe toa akna alla piirukorvi (*pärvakka*), kust hobune selle hiljemini ära sõi. Hlaaripäeva mäletati vähemalt Mati külas 1942. aastal veel mingil moel igas peres. Leivapuudusele vaatamata püüti seks päevaks valmistada mingi kakk, mis vähemalt nimepoolest pidi vastama endisele hlaarikakule. Ka hobustele toodi juba hommikul vara põllult kaenlatäis kaeru ette. Võib olla oli see juhus, kuid 1942. aastal alustas kogu Mati küla just hlaaripäeva hommikul kaeralõikust. Igal juhul oli aga hobustele hlaariks toodud kaerad nii öelda esimene vihk sest viljast.

Gustav Ränk.